

Ўзбекистон

Ўзбекистонда рўй берадиган даҳшатли ҳуқуқбузарликлар анча вақтдан бери сақланиб келмоқда. 2004 йилда ҳам ушбу ҳуқуқбузарликлар дин эркинлиги, ўз фикрини ифодалаш эркинлиги, жамоат ташкилотларга қўшилиш ва йиғилиш ҳуқуқларини ўз ичига олган ҳолда давом этди. Ўзбекистонда суд тизими мустақил эмас ҳамда тергов жараёни давомида ва жазони ўташ мауссасаларида қийноқлар кенг кўламда қўлланилади. Халқаро ҳамжамият томонидан танқидларга учраган Ўзбекистон ҳукумати қийноқларга қарши кураш бўйича дастур қабул қилди, лекин ушбу дастур амалиётда деярли ўзгаришларга олиб келмади. Ўзбекистон ҳукумати фуқаролик жамияти гуруҳлари, оммавий ахборот воситалари, инсон ҳуқуқлари ҳимоячилари ва сиёсий оппозицион партиялар фаолиятини назорат қилиш, ушбу гуруҳлар аъзоларини таъқиб остига олиш, уларнинг фаолиятларини тўхтатишга ёки аралаштиришга қаратилган амалиётини давом эттирмоқда.

2004 йилда икки зўравонлик мисоли бўлган воқеалар Ўзбекистонни ларзага солди – бу март ойи охири, апрель ойи бошларида Тошкент ва Бухоро шаҳарларида содир бўлган портлашлар ва отишмалар ҳамда 30 июль куни Америка Қўшма Штатлари, Исроил давлатлари элчихоналари ва Ўзбекистон Республикаси Бош Прокуратураси бинолари олдида содир бўлган портлашлар.

Ўзбекистон ҳукумати Америка Қўшма Штатларининг халқаро терроризмга қарши эълон қилинган кампаниясида асосий сафдошлардан бири ҳисобланади, лекин ушбу омил ҳукумат томонидан инсон ҳуқуқларини қўпол равишда бузилишга асос бўлмоқда. Террорчиликда шубҳаланаётган шахслар устидан ўтқазилаётган ноодил суд жараёнлари инсон ҳуқуқларининг қўпол бузилиши натижаси бўлиб, бу ҳаммаси ноқонуний суд ҳукмларига олиб келади ҳамда террорчиликка қарши курашнинг сай-ҳаракатларини ва қонун устиворлиги тамойилини обрўйсизлантиради.

Диний сабабларга қўра таъқиб остига олиш

Бир неча йиллар мобайнида Ўзбекистон ҳукумати “Ислом фундаментализми” тамғаси остида фуқароларнинг ҳукумат томонидан белгиланган меъёрлардан ташқарига чиқувчи исломий эътиқодлари, амаллари ва диний ташкилотларга аъзоликлари учун озодлигидан маҳрум қилиб келмоқда.

1990 йиллар ўртасида Ўзбекистон ҳукуматининг мустақил Исломга қарши кураши кампанияси бошланганидан бери ҳаммаси бўлиб қарийб 7,000 киши қамоққа ташланган (“мустақил Ислом” - бу давлат томонидан расман белгиланиб берилган диний ташкилотлар ва меъёрлардан ташқари Ислом динига амал қилиш ва уни ўрганиш). Ўзбекистон ҳукумати, ўз мақсадларига эришиш учун куч ишлатишга давлат этадиган исломий гуруҳлар билан ўз этикодларини тинч йўл билан ифода этадиган исломий гуруҳларни фарқламай, мустақил Исломга қарши ушбу кампаниясини терроризмга қарши курашиш тамғаси билан оқлапти; шу йил март-апрель ойларида бўлиб ўтган портлашлар ва отишмаларни ҳам ҳукумат ўзининг аксил-террор ҳаракатларини янада кучайтиришга омил сифатида баҳолади.

2004 йил бошидан 1 ноябригача Human Rights Watch расман 241 та диний сабаблар асосида чиқарилган ҳукмларни ҳужжатлаштирган; расмий ҳужжатлаштиришдан четда қолган диний сабаблар билан очилган ишлар ва чиқарилган ҳукмлар сони бундан анча юқори деб таъкидлашга эса етарли асос мавжуд. Милиция диний сабаблар билан қўлга олинган шахслардан керакли кўрсатмалар олиш учун уларга нисбатан қийноқлар ва бошқа ноқонуний усуллар қўллайди. Ўзбекистон Республикаси Олий Судининг қийноқлар ва бошқа ноқонуний усуллар йўли билан олинган кўрсатмаларни далиллар ва исботлар қаторидан чиқариш ҳақидаги қарорига қарамасдан, судлар судланувчилар томонидан келтирилган қийноқлар ва бошқа ноқонуний усуллар тўғрисидаги арзларни кўриб чиқишмайди ва фақат ноқонуний йўллар билан олинган кўрсатмаларга асосланган ҳолда, судланувчиларни узоқ йиллик қамоқ жазоларига ҳукм қилишади.

Ўзбекистонда қамоқхоналар жуда ёмон аҳволда, айниқса диний ва сиёсий сабабларга кўра қамалган маҳбусларга нисбатан муносабат ёмон. Диний маҳбуслар қариндошларининг маълумотларига қараганда, маҳбуслар қамоқхоналарда Президент Каримов номига кечирим сўраб хат ёзишга, ўз диний эътиқодларидан воз кечишга ва ўзларини террорчи деб тан олишга мажбур қилинадилар. Буни бажаришдан бош тортган диний маҳбуслар қамоқхона камераларида калтакланадилар, ҳатто баъзан уларга нисбатан янги жиноий ишлар кўзғатилади.

Терроризм бўйича суд жараёнлари

Март ва апрель воқеалари бўйича қарийб 100 та киши терроризм, қотиллик ва бошқа айбловлар билан судланди. Human Rights Watch ва бошқа кузатувчилар қатнашган суд жараёнлари халқаро одил судлов меъёрларига жавоб бермади. Кўпгина судланувчилар террорчилик ҳаракатларида қатнашганликларидан бош тортишган ва тергов жараёнида милиция ходимлари уларга ҳимоячи ва оила аъзолари билан кўришишни ман қилишгани, улардан зарур кўрсатмаларни олиш учун уларга нисбатан қийноқлар қўллашгани, таҳдид

қилишгани ва босим ўтқазилганини хабар қилишган. Март–апрель воқеаларида қатнашишда ҳамда Ҳизб ут-Таҳрир ташкилотидан (Ўзбекистонда ман қилинган, зўрлик ишлатиш тамойилидан холи бўлган халқаро диний ташкилот) аъзоликда айбланаётган Бахтиёр Мўминов ва у билан биргаликда судланган тўртта шахс қамокда қўлга олинган вақтлари март ойининг охиридан август ойигача махфий сақланганлар. Бахтиёрнинг суддаги кўрсатмасига биноан у қаттиқ қалтакланган ва керакли кўрсатмаларни бериши учун электрошок билан қийноққа дучор қилинган. Судья Б.Мўминовнинг ва бошқа судланувчиларнинг хабарларини текширмасдан, Б. Мўминовни 16 йил қамок жазосига ҳукм этди.

Қийноқлар

Ўзбекистон ҳукумати амалиётда қийноқларга барҳам бериш учун кўзга ташланарли ҳеч ҳаракат қилмади ва БМТ нинг Қийноқлар бўйича Махсус Ҳисоботчиси томонидан 2002 йил Ўзбекистонга қилинган ташрифидан сўнг чиқарилган тавсияномаларни бажаришда эса энг паст кўрсаткичларни намойиш этди. Ўзбекистон Республикаси Олий Суди қийноқлар ва бошқа ноқонуний усуллар йўли билан олинган кўрсатмаларни далиллар ва исботлар қаторидан чиқариш ҳақидаги қарор қабул қилди. Амалиётда эса судьялар ушбу қарорни бажаришмайди. Ўзбекистон ҳукумати қийноқлар ва бошқа ноқонуний ҳаракатларга йўл қўйган ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ходимларини жазога тортилганини таъкидлаб турсада, Human Rights Watch нинг қийноқлар масалалари юзасидан қилган мурожаатлари ҳукумат томонидан мунтазам равишда жавобсиз қолдирилган. Судьялар мунтазам равишда қийноқлар қўлланилиши натижасида олинган ва судланувчининг тергов пайтидаги босимлар натижасида берган кўрсатмаларга асосланиб, ҳукм чиқаришади. Human Rights Watch тергов ва суддан олдин ушлаб туриш жараёнидаги қийноқлар туғрисида ҳам ишончли манбаалардан маълумотлар олиб турибди.

Фуқаролик жамияти вакиллари таъкиб остига олиш

2004 йилда Ўзбекистон ҳукумати халқаро нодавлат ташкилотларга ҳам маҳаллий нодавлат ташкилотларга нисбатан қўлланиладиган қаттиқ чекланишларни қўллай бошлади ва шу тариқа фуқаролик жамияти устидан бўлган назоратини янада кучайтирди. 2004 йилда ҳукумат халқаро нодавлат ташкилотлар учун янги рўйхатдан ўтиш ва ўз фаолиятлари туғрисида ҳисобот топшириш меъёрларини жорий этди; ушбу меъёрларга кўра халқаро нодавлат ташкилотлар энди Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлигидан режалаштирилаётган тадбирларининг мавзуси, жойи, вақти борасида руҳсатнома олиши ва бундай тадбирга Вазирлик вакилини ҳам таклиф этиши лозим. Ҳукумат Ўзбекистонда фуқаролик жамиятини қўллаб-қувватлашда улкан ҳисса қўшаётган Очиқ Жамият Институти халқаро нодавлат ташкилотини ёпди ҳамда оммавий ахборот воситаларини

ривожлантириш бўйича ишлайдиган халқаро нодавлат ташкилот Интерньюс доирасида тузилган маҳаллий нодавлат ташкилот Интерньюс фаолиятини 6 ойга тўхтатиб қўйди. Мамлакатдаги барча аёллар ҳуқуқи бўйича ишлайдиган нодавлат ташкилотлар қайтадан давлат рўйхатидан ўтишга мажбур қилинди.

2004 йил давомида Ўзбекистон ҳукумати бирорта ҳам инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ташкилотини рўйхатга олмади. Аксинча, бутун йил давомида ҳукумат инсон ҳуқуқлари бузилиши тўғрисидаги маълумотларнинг тарқалиши олдини олиш ниятида инсон ҳуқуқлари ҳимочиларини таъқиб остига олди, таҳдид қилди ва қамоққа олди. Ҳукумат вакиллари томонидан ўз фаолиятларини тўхтатиш ҳақида огоҳлантириш олганликларидан кейин иккита инсон ҳуқуқлари ҳимоячилари номаълум шахслар томонидан қаттиқ калтакланишди. 16 феврал куни ҳукумат инсон ҳуқуқлари ҳимоячиси Муйдинжон Қурбоновни қамоққа олди ва 3 кун мобайнида ҳимоячи ва қарндошларига кўрсатмасдан қамоқхонада сақлади. Шу кунлар мобайнида унга нисбатан таҳдидлар бўлди ва у аввалдан уюштирилган ҳужжатларга қўл қўйишга мажбур этилди. Ўзининг инсон ҳуқуқлари фаолияти учун Муйдинжон Қурбонов қурол-яроғларга ноқонуний эгалик қилишда айбланди ва 3 йил қамоқ жазосига ҳукм этилди. Халқаро ҳамжамият танқиди ва ариза натижасида ушбу ҳукм жарима билан алмаштирилди.

Ўзбекистон ҳукумати норозилик кўча намоишлари ўтказмоқчи бўлган инсон ҳуқуқлари фаолларини таъқиб остига олишда, қамоққа олишда ва уй қамоғида сақлаб туришда давом этмоқда. Масалан, июнь ойида ҳукумат ерини маҳаллий ҳокимият томонидан ноқонуний равишда тортиб олинишига норози бўлиб, намоиш ўтказишни режалаштирган фермер Баҳодир Чориевни ва унинг қариндошларини уй қамоғида ушлаб туриш йўли билан намоиш жойига боришларини олдини олди. Милиция ходимлари Чориев ва унинг 18 та қариндошларини автобуска ўтирғизиб, Тошкент шаҳрининг чеккасига олиб бориб сўроққа тутган ва уларнинг паспортларини олиб қўйган.

Сайловлар

Ўзбекистонда ҳақиқий оппозицион партиялар мавжуд эмас. Ҳукумат 26 декабрга тайинланган парламент сайловларида қатнашишни мўлжаллаган оппозицион сиёсий партияларни рўйхатдан ўтказмади. Бирлик оппозицион сиёсий партиясининг рўйхатдан ўтиш учун топширилган ҳужжатлари бир неча марта Адлия Вазирлиги томонидан қайтарилди ва ҳужжатлар охириги марта январь ойида топширилганда Вазирлик партия аъзолари рўйхати қалбакилаштирилган, деб иддао қилди. Ушбу масала Ўзбекистон Олий Судига топширилганда эса Суд партияни рўйхатдан ўтказиш масаласини суд кўриб чиқмайди, деб аризани қайтарди. Қонун ташаббус гуруҳлари томонидан сайловлар учун мустақил номзодларнинг кўрсатилишини таъкидлаб ўтсада, амалиётда мустақил

номзодлар таъқиб остига олинди, уларга нисбатан таҳдидлар ва ҳар-хил халақит берувчи омиллар уюштирилди, натижада жуда озчилик мустақил номзодлар сайловларда қатнашиш учун рўйхатга олинди. Ҳукумат мустақил кузатувчиларга сайлов участкаларида сайлов жараёнини кузатишга ҳам рухсат бермади. Мамлакат сайлов қонунчилигидаги жиддий камчиликларни, оппозицион сиёсий партиялар рўйхатга олинмаганлигини ва оммавий ахборот воситаларига қўйилган чекловларни таъкидлаб ўтиб, Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Ташкилотининг (ЕХХТ) Демократик Ташкилотлар ва Инсон Ҳуқуқлари Идораси (ДТИҲИ) бўлажак Ўзбекистон парламент сайловларига чекланган сайловларни кузатиш миссиясини жўнатишга қарор қилди.

Асосий халқаро томонлар

Июль ойида Америка Қўшма Штатлари Давлат Департаменти Ўзбекистон ҳукумати Ўзбекистон - АҚШ ўртасида имзоланган икки томонлама ҳамкорлик шартномасидан келиб чиқадиган инсон ҳуқуқлари борасидаги мажбуриятларини етарли равишда бажармади, деган хулосага келди ва шу сабабли Ўзбекистонга АҚШ ҳукумати ёрдами пулидан 18 миллион АҚШ долларини ажратмасликка қарор қилди. Аммо август ойида АҚШ Мудофаа Департаменти ушбу қарордан келиб чиқадиган муҳим хулосаларни эътиборга олмай, мудофаа соҳасида Ўзбекистон ҳукуматига 21 миллион АҚШ доллари ажратилишига қарор қилинганини эълон қилди. АҚШ ҳукумати Ўзбекистон ҳукуматини халқаро терроризмга қарши курашда муҳим ҳамкор сифатида эътироф этиб келмоқда.

Европа Иттифоқи – Ўзбекистон Ҳамкорлиги Кенгаши ўзининг январь ойидаги учрашувида Ҳамкорлик тўғрисидаги Шартноманинг (ҲШ) бажарилиши жараёнини кўриб чиқди. ҲШ сининг асосий талабларидан бири ҳар икки томон ҳукуматлари фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқларни кафолатлашидир. Европа Иттифоқи Ўзбекистон ҳукуматидан ушбу талабни бажариш учун аниқ ислохотлар ўтказиш тўғрисида сўз олишнинг уддасидан чиқмади ва муддатидан олдин Ўзбекистонда қийноқлар масаласини ечиш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш учун кредит ажратиш қўйди; ваҳоланки, бу соҳаларда ютуқлар кузатилмади.

2004 йил март ойида ўзининг бир йил олдин Ўзбекистон ҳукумати олдида қўйилган сиёсий талабномаларини бажариш муддати тугаганидан сўнг Европа Таъмирлаш ва Тараққиёт Банки (ЕТТБ) Директорлар Кенгаши Ўзбекистон ҳукуматига тўғридан-тўғри ажратиладиган ёрдам пулини тўхтатиб қўйиш каби мисли кўрилмаган қарорга келди ва Ўзбекистон ҳукумати қўйилган талабномаларни бажара олмади, деб хулоса қилди. Банк фақатгина хусусий сектор, ва жамоат секторига, агар бу тўғридан-тўғри аҳолининг фаровонлигини оширишга қаратилган бўлса ёки кўшни давлатларга фойда келтирадиган бўлса, пул ажратишга қарор қилди.

Ўзбекистон ҳукуматида талабномалар Банкнинг 2003 йил йиллик мажлисининг Тошкентда ўтказилишидан икки ойдан камроқ вақт илгари Банкнинг Ўзбекистон учун 2003 йил мамлакат стратегиясида эълон қилинган эди. Сиёсий талабномалар асосан инсон ҳуқуқларига тегишли бўлиб, қуйидагилардан иборат: оммавий ахборот воситалари учун юқорида сиёсий очиқлик ва эркинлик; мустақил фуқаролик жамияти ташкилотларини рўйхатдан ўтказиш ва улар учун эркин фаолият юритишга шароит яратиш бериш; БМТ Қийноқлар бўйича Махсус Ҳисоботчисининг Ўзбекистон ҳукуматида бўлган тавсияномаларини бажариш.

БМТнинг Инсон Ҳуқуқлари Комиссияси Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари соҳасида мунтазам давом этиб келаётган муаммоларни эътиборга олиб, Ўзбекистон бўйича инсон ҳуқуқлари ҳолатини ўрганиш учун махсус таркиб тузишга қарор қилди. 2004 йили октябрь ойида БМТ Инсон Ҳуқуқлари Комиссияси томонидан тайинланган Ўзбекистон бўйича Мухсус Эксперт аҳволни ўрганиш учун Ўзбекистонга ташриф буюрди. У ўзининг кузатишлари бўйича ҳисоботини БМТ Комиссиясининг янаги йиғилишида тақдим этади.